

An Analysis of Theravāda *Antarābhava* and *Pratisandhi Chitta*

ථෙරවාද අන්තරාභව හා ප්‍රතිසන්ධි චිත්ත විග්‍රහය

Karapikkada Sobitha

කරපික්කඩ සෝභිත හිමි

පසුකාලීන ථෙරවාද අටුවා විවඤ්ඤාත්තුලින් සංවර්ධනය වී නිකායාන්තර බුදුසමයේ ද දීර්ඝ වශයෙන් සාකච්ඡාවට භාජනය වූ සංකල්පයක් ලෙස අන්තරාභවිකත්වය පිළිබඳ අදහස දැක්වේ. මේ පිළිබඳ ආකල්ප ආදී බුදුසමයේ මෙන්ම ප්‍රාග් බෞද්ධ යුගයේ ද දක්නට ඇත. විශේෂයෙන් වේද උපනිශද් ග්‍රන්ථයන් තුළ මේ පිළිබඳ විශේෂ වශයෙන් සාකච්ඡා වී ඇත.¹ බෞද්ධ දර්ශනයේ උදාවත් සමඟ මෙය තවදුරටත් සංවර්ධනය වී එය ථෙරවාද ආදී වූ බෞද්ධ ගුරුකුලවල ප්‍රචලිත විය. එසේම එහි ආභාසය තන්ත්‍රයානයට අයත් බෞද්ධ ඉගැන්වීම් තුළට ද ඇතුළත් වී ඇති බව ටිබෙට් මළ පොත හෙවත් තන්ත්‍රයානික සිද්ධාන්තයන් අධ්‍යයනය කිරීමේ දී පෙනී යයි. මෙසේ වේද වෛදික යුගයෙන් ආරම්භව බෞද්ධ දර්ශනයෙන් සංවර්ධනය වූ අන්තරාභවිකත්වය පිළිබඳ අදහස වර්තමාන බෞද්ධ විද්වතුන්ගේ ද නොයෙකුත් මතභේදාත්මක විවරණයන්ට ලක් වූ සංකල්පයක් ලෙස සැලකිය හැකිය.

“අන්තරාභවිකත්වය” යනු කුමක්දැයි විමසීමේ දී මෙසේ විග්‍රහයට ලක්වන්නේ මරණයත් උපතත් අතර වූ අවස්ථාවක් පිළිබඳව ය. එනම් චුතිසක් ප්‍රතිසන්ධියක් අතර වූ යම් අවස්ථාවක් වේද? යන්නයි. උක්ත කාරණාව පිළිබඳ ථෙරවාදී ආකල්පය විමසීමේ දී ථෙරවාදය අන්තරාභවිකත්වය සම්පූර්ණ වශයෙන් ප්‍රතික්ෂේප කරන අයුරු දැකගත හැකි වේ.

ථෙරවාද සම්ප්‍රදායානුගතව මරණය හා නැවත භවගාමිත්වය හෙවත් චුතිය හා ප්‍රතිසන්ධිය සිදුවන්නේ එකම චිත්ත විචියක් තුළ ය. එය අතර බිදීයාමක් ථෙරවාදය තුළ අවධාරණය වන්නේ නැත.² මෙය කුඩැල්ලෙකුගේ ගමන් විලාසය ද, වඳුරෙකු අතු පතර යාම ද³ උපමා කොට පෙන්වා දී ඇත. මේ

¹ යථාදර්ශ තථාත්මනි - යථා ස්වප්න තථා පීතෘලොකෙ
යථාස්සු පච්චාදර්ශ තථා ගන්ධර්වලොකෙ - ඡායාතපයොර්වා බ්‍රහ්මලොකෙ

Kathaupanisad. 3-5-9, The Principal upanisads, S. Radhakrishnan, George Allen and Unwin Ltd, London, 1953, p 643.

² එවචාසන්තමරණස්ස තස්ස විචිචිත්තාවසානෙ භවබගක්ඛයෙ වා වචනවසෙන පච්චුප්පන්න භවපරියොසානභුතං චුතිචිත්තං උප්පජ්ඣා නිරුජ්ඣති, තස්මිං නිරුද්ධාවසානෙ තස්සානන්තරමෙව තථාගතිතං ආරම්මණං ආරබ්භ සව්ඤ්ඤං අවඤ්ඤමෙව වා යථාරහං අවිජ්ජානුසයපරික්ඛිත්තෙති තණ්හානුසයමුලකෙන සඛබාරෙන ජානියමානං සම්පයුත්තෙති පරිග්ගස්භමානං සහජාතානමධිට්ඨානභාවෙන පුබ්බඛගමභුතං භවන්තරපටිසන්ධිසඛබාතං මාතසං උප්පජ්ජමානමෙව පතිට්ඨාති භවන්තර

අභිධර්මාර්ථ සංග්‍රහය, පි. 86.

³ සං. නි. II, අස්සුතවඤ්ඤු සුත්ත, පි. 148.

අනුව චුතියෙන් අනතුරුව එයට අනුරූපී වූ ප්‍රතිසන්ධි චිත්තයක් නිර්මාණය වන අයුරු දක්වා ඇත. අභිධර්ම සංග්‍රහයේ ද චුති චිත්තය, ප්‍රතිසන්ධි චිත්තය, භවංග චිත්තය යනු එකම චිත්තයක් ලෙස දක්වා තිබීමෙන් ඉහත ආකල්ප තහවුරු කොට ඇත.⁴

මෙම අන්තරාභවිකත්වය පිළිබඳ ප්‍රශ්න කිරීමක් හා උත්තර දීමක් කථාවන්ථුපකරණයෙන් දැකගත හැකි වේ. ඒ තුළින් මේ පිළිබඳ ථෙරවාදී ආකල්පය විෂයෙහි පිළිතුරක් සොයාගත හැකි වේ. එහි අන්තරාභවයක් ඇත්තේ දැයි සකවාදියා ඇසූ කළ “එසේය” පරවාදියා පිළිතුරු දෙයි. “එය කාම භවය ද? රූප භවය ද? අරූප භවය දැයි ඇසූ විට “නැතැයි” උත්තර දෙයි. “කාම භවයටත් රූප භවයටත් අතරෙහි හෝ රූප භවයටත් අරූප භවයටත් අතරෙහි හෝ අන්තරා භවයක් ඇද්දැයි” විවාළ කල්හි “නැතැයි” උත්තර දෙයි. නැවත ඒ අන්තරාභව ගත්පසට වැඩි වූ සවැනි ගතියක් ද? එය විඥානස්ථතියක් ද? සත්ත්වවාස භවයට වැඩි වූ දසවෙනි සත්ත්ව වාසයක් දැයි ඇසූ විට “නැතැයි” උත්තර දෙයි. “අන්තරා භවයෙහි උපදවන කර්මයක් ඇද්දැයි සකවාදියා ඇසූ විට පරවාදියා “නැතැයි” උත්තර දෙයි. එහි උපන් සත්ත්වයෝ ජරාවට මරණයට හා නැවත ඉපදීමට පැමිණෙන්නැයි ඇසූ විට “එසේ නොකිය යුතුයි” උත්තර දෙයි. හැම සත්වයන්ටම අන්තරා භවයක් ඇත්දැයි විමසූ විට “නැතැයි” කියයි. “ආනන්තර්ප කර්මයක් කළ පුද්ගලයාට අන්තරා භවයක් ඇද්දැයි විවාළ කල්හි “නැතැයි” උත්තර දෙයි. මිත්පසු “අන්තරාපරිනිබ්බාසි” (අතරේ දී පිරිනිවෙන) පුද්ගලයෙක් ඇත්තේ නොවේදැයි පරවාදියා අසයි. එසේයි යැයි සකවාදියා පිළිතුරු දුන්විට “එබැවින් අන්තරා භවයක් ඇතැයි පරවාදියා කියයි.” එසේ නම් උපභවිව පරිනිබ්බාසි අසංඛාරභව ආදියක් ඇද්දැයි සකවාදියා අසයි. එසේ නැතැයි පරවාදියා කී විට “එසේ නම් අන්තරා භවයකුත් නැතැයි” සකවාදියා නිශ්චයට පමණුවයි.⁵

උක්ත කථාවක්වුවේ දැක්වෙන සංවාදය තුළින් ථෙරවාදීහු අන්තරාභවිකත්වය ප්‍රතිකෂේප කරන අයුරු පැහැදිලිව ම දැකගත හැකි වේ.

මීට අමතරව අන්තරා භවය පිළිබඳ දැක්වෙන සඳහනක් උදාන අටුවාවේ දී හමු වේ. එය මෙසේ ය. “යම් කෙනෙක් ‘උභයමන්තරෙන’ යන පදය ගෙන අන්තරාභවයක් කැමතිවෙන් ද, එය ඔවුන්ගේ වැරදි අවබෝධයකි. අන්තරා භවයක් ඇත යන්න අභිධර්මයේ දී ප්‍රතිකෂේප කරන ලදී. මෙහි ‘අන්තරා’ යන වචනය අන්‍ය විකල්පයක් දැක්වීම සඳහා ය. එහි අර්ථය මෙසේය. එහෙයින් බාහිය ඔබ මෙහෙත් නොවේ. එහිත් (පරලොච) නොවේ. ඒ දෙක අතරෙන් නොවේ. තවද යම් කෙනෙක් ‘**අන්තරා පරිනිබ්බාසි සම්භවෙසී**’ යන පදයන්ගේ අර්ථය වරදවාගෙන අන්තරා භවයක් ඇතැයි කියත් ද ඔවුන්ට මෙසේ කිව යුතුය. යම් හෙයකින් අවිභ චුභ්මලෝකාදියෙහි ආයුෂයෙන් භාගයක් නොඉක්මවා අතරේදී රහත් මඟ අවබෝධ කිරීම නිසා ඇතැම් කෙනෙක් ක්ලේෂ පරිනිර්වාණයෙන් පිරිනිවන් ද ඔවුහු

⁴ පටිසන්ධි භවංගං ව - තථා වචනමානසං
එකමෙව තථෙවෙක - විසයං වෙකජාතියං

අභිධම්මන්ත සංග්‍රහ

⁵ බුද්ධදත්ත හිමි, පොල්වත්තේ, 2003, ථෙරවාද බෞද්ධ දර්ශනය, බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානය, දෙහිවල, පිටු. 251-252.

‘අන්තරාපරිනිබ්බායි’ නම් වෙති. අතර භවයකට පැමිණ පිරිනිවෙන්නාහු නොවෙයි. ‘භුතාවා සම්භවේසී චා’ යන තැන යම් කෙනෙක් වූවාහු ද අනාගතයෙහි නොවන්නා වූ ද ඒ රහත්හු ‘භුත’ නම් වෙති. දුරු නොකළ භවසංයෝජන ඇති බැවින් පාඨග්ජනයෝත්, යට මාර්ගඵලලාභීහුත් ඉපදීම සොයන්’ යන අර්ථයෙන් ‘සම්භවේසී’ නම් වෙති. යෝනි සතර අතරෙන් අණ්ඩජ, ජලාබුජ සත්වයෝ බිත්තරයේ කලවන් වස්නි කෝෂයන් නොබිඳෙන තුරු ‘සම්භවේසී’ නම් වෙති. එයින් හික්මුණාහු ‘භුත’ නම් වෙති. සංසේජද ඕපපාතිකයෝ ප්‍රථම චිත්තක්‍ෂණයේ දී සම්භවේසී නම් වෙති. දෙවෙනි චිත්තක්‍ෂණය පටන් “භුත” නම් වෙති. යම් ඉරියව්වකින් යුක්තව උපදින්නම් සම්භවේසී නම් වෙති. ඉන්පසු ‘භුත’ නම් වෙති”⁶

මෙම විවරණයෙන් ද පෙනී යන්නේ ථෙරවාද සම්ප්‍රදාය තුළ අන්තරාභවික අවස්ථාවක් නොපිළිගන්නා බවයි. නමුත් අන්තරාභවිකත්වය පිළිබඳ පසුකාලීන විවරණයන්ට මූලබේජ සපයනුයේ ආදි බෞද්ධ ඉගැන්වීම්ය. මෙහි දී අධ්‍යයනයේ පහසුව සඳහා අන්තරාභවිකත්වය පිළිබඳ ආදි බෞද්ධ ඉගැන්වීම් කීපයක් දැක්වීම උචිත වේ.

මෙහිලා ම. නි. මහානණ්ඩාසංඛය සූත්‍රයේ එන ඉගැන්වීම ඉතා වැදගත් වේ. එහි දී කලලයක් නිර්මාණය වීම සඳහා බලපානු ලබන සාධකයන් අතුරෙන් එක් ප්‍රධාන සාධකයක් ලෙස දැක්වෙන්නේ “ගඤ්ඤියෙකුගේ පැමිණීමයි”⁷ (ගන්ධබ්බො ච පච්චුපට්ඨිතො හොති) අන්තරාභවිකත්වය පිළිගන්නා වූ බොහෝ පිරිස් “ගඤ්ඤ” අවස්ථා ලෙස පෙන්වා දීමට උත්සහ දරනු ලබන්නේ මෙ අන්තරාභවික තත්වය යි. නමුත් මේ අදහසට ථෙරවාදී සම්ප්‍රදාය එකඟ වන්නේ නැත. ඔවුන් ගඤ්ඤ අවස්ථාව ලෙස විග්‍රහ කරනුයේ මරණාසන්න අවස්ථාවේ වූ චිත්ත විටීයක් ලෙස ය. සාරඤ්චිතී ටීකාවේ ගඤ්ඤ අවස්ථාව මෙසේ විග්‍රහ වී ඇත. “ගඤ්ඤ නම් එහි (ඉපදීමට) එළඹෙන සත්වයා ය. “ගන්ධබ්බ” යන්නේ “ත” කාරයට “ධ” කාර කොට මෙය සිද්ධ කරන ලද බව දැක්වේ. නැතහොත් ඉපදීම ලබන ගතියේ නිමිත්ත එළඹ සිටීමෙන් ප්‍රකාශ කරන බැවින් “ගඤ” යැයි නම් ලැබූ, භවගාමී කර්මයෙන් පවතින්නේ “ගඤ්ඤ” නම් වේ. එහි උපදින සත්වයා යි.”⁸

මෙහි “එළඹ සිටියේ ය” යන්නේ තේරුම නම්, මවුපියන්ගේ එක්වීම බලාපොරොත්තු වෙමින් සම්පයේ සිටීම නොවේ. කර්ම යන්ත්‍රයෙහි පිහිටි යම්කිසි සත්වයෙකු එහි උපදිනා බැවින් හෙතෙම පෙර ජාතියේ සිටියේම වෙයි. ගතිනිමිත්තාදී අරමුණු ගැනීම වශයෙන් ඉපදීමට අහිමුබව සිටිය යන අදහස මෙයින් වේ.

⁶ එම. පිටු. 253-254.

⁷ තිණ්ණං බො පන, හික්ඛවෙ, සන්නිපාතා ගබ්භස්සාවක්කන්ති හොති, ඉධ මාතාපිතරො ච සන්නිපතිතා හොන්ති, මාතා ච න උතුනී හොති, ගඤ්ඤබො ච න පච්චුපට්ඨිතො හොති, නෙව තාව ගබ්භස්සාවක්කන්ති හොති, ඉධ මාතාපිතරො ච සන්නිපතිතා හොන්ති, මාතා ච උතුනී හොති, ගඤ්ඤබො ච න පච්චුපට්ඨිතො හොති, නෙව තාව ගබ්භස්සාවක්කන්ති හොති, යතො ච බො, හික්ඛවේ, මාතාපිතරො ච සන්නිපතා හොන්ති, මාතා ච උතුනී හොති, ගඤ්ඤබො ච පච්චුපට්ඨිතො හොති එවං තිණ්ණං සන්නිපාතා ගබ්භස්සාවක්කන්ති හොති.

ම. නි. I, මහානණ්ඩාසංඛය සූත්ත, බු. ජ. මු., පි. 602.

⁸ බුද්ධදත්ත හිමි, පොල්වත්තේ, 2003, ථෙරවාද බෞද්ධ දර්ශනය, බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානය, දෙහිවල, පි. 250.

මෙසේ ද ථේරවාදී ආචාර්යවරුන් අන්තරාභවය ප්‍රතික්‍ෂේප කරන අයුරු පෙනේ. “එළඹ සිටීම” නම් සමීපයෙහි ඇවිත් සිටීම නොවන අතර, පෙර ඡාතියේ වූ නොවූ සත්වයා ගතිනිමිත්තාදී අරමුණු ගැනීම් වශයෙන් අභිමුඛව සිටීම මෙහි කියන ලදී.⁹

නමුත් දී. නි. මහානිදාන සූත්‍රයේ බුදුරජාණන් වහන්සේ හා ආනන්ද තෙරුන් අතර සිදුවන්නා වූ සංවාදය තුළ මෙයට වඩා වෙනස් වූ අර්ථයක් ඉස්මතු වන ආකාරය දැකගත හැකි වේ. එහි දී විඤ්ඤාණයක් මව් කුසට ඇතුළු වන්නේ නැතිනම් නාම-රූප ධර්මයන් මව් කුස තුළ එකට එකතු නොවන බවත්, යම් ලෙසකින් ඇතුළු වූ විඤ්ඤාණය යළි බැහැර වන්නේ නම් නාමරූප ධර්මයන්ගේ පැවැත්මක් හෙවත් වර්ධනයක් නොවන බවත් දක්වා ඇත.¹⁰ මේ තුළ විඤ්ඤාණය යනු නාම-රූප කෙරේ ඇතිව නැවත බැහැර වීමට ද ඉඩ ඇති ධර්මතාවයක් බැවින් එහි දී වූතියක් සමගම ප්‍රතිසන්ධිය සිද්ධවේය යන ථේරවාද ආකල්පය හමුවේ යම් ගැටළුවක් නිර්මාණය වී ඇත.

නමුත් ථේරවාද ආකල්පය වන්නේ සංසාරය යනු ස්කන්ධයන්ගේ නොසිදෙන පරම්පරාවක් ලෙස පැවැත්මයි. එහෙයින් සසරෙහි යම් තාවකාලික හෝ නැවැත්මකට ථේරවාදයේ ඉඩක් නොමැත.¹¹ මේ බව ම.නි. ආනෙඤ්ජ සප්පාය සූත්‍රයෙහි දැක්වෙන “සංවත්තනික විඤ්ඤාණ”¹² යන පදයෙන් ද දැකගත හැකි වේ. මෙහි දී “සංවත්තනික විඤ්ඤාණය” යනුවෙන් දක්වා ඇත්තේ භවයක් තවත් භවයක් හා ඇදුණු ලබන විඤ්ඤාණය යි. පසුකාලයේ දී ආභිධම්මිකයන් ද ප්‍රතිසන්ධි විඤ්ඤාණය ලෙස යොදා ගන්නට ඇත්තේ ද මෙම මූලඛිජය විය යුතුය. එසේම මෙලොව ද පිහිටි පරලොව ද පිහිටි අතර නොකැඩුණු විඤ්ඤාණයක් ගැන සම්පාසදනීය සූත්‍රයේ ද දැක්වේ. එය “අබ්භොච්ඡින්න විඤ්ඤාණය” ලෙස එහි විස්තර වේ.¹³

නමුත් සං.නි. වච්ඡගොත්ත සූත්‍රයේ මෙබඳු දේශනාවක් වේ. එහි දී වච්ඡගොත්ත බුදුරජාණන් වහන්සේගෙන් මෙසේ විමසා ඇත. වූති - ප්‍රතිසන්ධි අතර කාලය තුළ සත්වයෙකුගේ ජීවිතයේ ස්වරූපය කෙසේ වන්නේ ද? එයට පිළිතුර ලෙස බුදුරජාණන් වහන්සේ දක්වා ඇත්තේ “වච්ඡය, යම් කලෙක

⁹ එම. පි. 251.
¹⁰ “විඤ්ඤාණං ඛො ආනන්ද මාතු කුච්ඡං න ඔක්කම්ඝපථ අපිනු ඛො නාමරූපං මාතු කුච්ඡස්මිං සමුච්ඡස්සථ”
“නොහෙනං හත්තෙ”
“නාමරූපං මාතු කුච්ඡං ඔක්කම්ඝථවා වොක්කම්ඝපථ අපි නු ඛො නාමරූපං ඉත්තතාය අභිනිබ්බත්තිස්සථාති”
“නොහෙනං හත්තෙ”

දී. නි. මහානිදාන සූත්ත
¹¹ අනමතග්ගොයං භික්ඛවෙ සංසාරො පුබ්බාකොටි න පඤ්ඤායති”
සං. නි. II, අස්ස සූත්ත, බු. ජ. මු., පි. 278.
¹² ම. නි. III, ආනෙඤ්ජ සප්පාය සූත්ත, පි. 82.
¹³ විඤ්ඤාණ සොකං පජානාති උභයතො අබ්භොච්ඡින්නං ඉධලොකෙ පතිට්ඨිතඤ්ච පරලොකෙ පතිට්ඨිතඤ්ච.
දී. නි. III, සම්පසාදනීය සූත්ත, පි. 16.

සත්වයෙකු මේ කයත් අත් හරී ද? සත්වයා වෙනත් කයකට නොගියේ වෙත් ද? මම ඔහු තණ්හා උපාදානය කොට ඇත්තෙක් කොට කියමි.¹⁴ වච්ඡය, තණ්හාවෙන් යුක්ත වූවහුට ඒ අවස්ථාවෙහි උපාදානය වෙයි” යනුවෙනි. මේ තුළින් ද චුති - ප්‍රතිසන්ධි අතර කාලය තුළ යම් පැවැත්මක් අවධාරණය වෙතැයි අන්තරාභවය පිළිගත්තහු තර්ක කොට ඇත. මේ හා සමාන වූ දේශනාවක් උදාන පාලියේ බාහිය සූත්‍රයේ ද දැකගත හැකි වේ.

“තතො ත්ඨං බාහිය නෙවිධ නහුරං න උභය මන්තරෙ එසෙවන්තො දුක්ඛස්සාති”

මෙහි දැක්වෙන “උභයමන්තරෙ” යන්නෙන් අදහස් කොට ඇත්තේ මෙලොවත් නොව පරලොවත් නොව මේ දෙක අතර ඇත්තා වූ අවස්ථාවකි. එය “අන්තරාභවය” ලෙස අන්තරාභවිකයහු දක්වති. ථෙරවාදී සම්ප්‍රදාය අන්තරාභවිකත්වය පිළිනොගත්ත ද පසුකාලීන අටුවා ග්‍රන්ථයන් තුළ අන්තර්ගත කරුණු විමර්ශනය කිරීමේ දී එම අවස්ථාව ථෙරවාදීහු ද නොදැනුවත්ව හෝ යම් අයුරකින් පිළිගෙන ඇතැයි සිතිය හැකිය. විමතිවිනොදනී ටීකාවාරීන් වහන්සේගේ ගන්ධබ්බයා සම්බන්ධ විග්‍රහයෙන් ද මේ බව දැකගත හැකි වේ.¹⁵ එහි දී උන්වහන්සේ දක්වන **“ගන්ධබ්බොති තනුපගො සත්තො අධිප්පෙනො”** යන්නෙන් අදහස් කොට ඇත්තේ ගන්ධබ්බයා නම් එළඹ සිටි සත්ත්වයා යන්න යි. එසේම **“ගන්ධබ්බොති චුත්තං හොති”** යන්නෙන් දක්වා ඇත්තේ “යා යුත්තා කියන ලද්දේ වේ” යන්න යි. මෙහි දී ගන්ධබ්බයා නළුවෙකුට උපමා කිරීමෙන් දක්වා ඇත්තේ නළුවෙක් විවිධ වෙස් ගන්නා සේ ගන්ධබ්බයා විවිධ වූ ආත්මභාව ධරණ බව යි. මෙසේ ඇතැම් අටුවා තුළ අන්තරාභවය පිළිබඳ යම් යම් පිළිගැනීම් මාත්‍රයන් පැවතිය ද, සම්ප්‍රදායයක් ලෙස ථෙරවාදීහු මෙම සංකල්පය බැහැර කරන්නා වූ සම්ප්‍රදායක් ලෙස දැක්විය හැකිය.

“ප්‍රතිසන්ධි චිත්තය” ලෙස දැක්වෙන්නේ භවයක් තුළ හටගන්නා වූ පළමු චිත්තය යි. ථෙරවාදී ආකල්පයන්ට අනුව මෙය චිත්ත විචියක් තුළ නිර්මාණය වන්නකි. එනම් සත්වයාගේ පෙර භවයේ අවසාන චිත්ත පරම්පරාව වන චුති චිත්ත විචියේ කොටසක් ලෙස ප්‍රතිසන්ධි චිත්තය නිර්මාණය වේ. මේ අනුව ථෙරවාදීන් දක්වන්නේ පෙර භවයේ සිතුවිලි පරම්පරාව ප්‍රතිසන්ධි චිත්තයක් සමඟ මතු භවය හා නොකැඩී සම්බන්ධ වන බවයි. පෙර භවයේ චුති චිත්තයේ සිතුවිලි පරම්පරාව මතු භවයේ ප්‍රතිසන්ධි චිත්තයෙන් අවසන් වූ විට මතු භවයේ පළමු චිත්තය ලෙස මෙම ප්‍රතිසන්ධි චිත්තය සලකනු ලබයි.¹⁶

¹⁴ යස්මිං ච වච්ඡ සමයෙ ඉමං ච කායං නික්ඛිපති. සත්තො ච අඤ්ඤතරං කායං අනුප්පන්නො හොති. තම්භං තණ්හපාදානං වදාමි. තණ්හා සමඛිගිස්ස වච්ඡ. තස්මිං උපාදානං හොති.

සං. නි., වච්ඡගොත්ත සූත්ත, බු. ජ. මු., පි. 288.

¹⁵ ගන්ධබ්බොති තනුපගො සත්තො අධිප්පෙනො ගන්ධබ්බොති චුත්තං හොති. අථවා ගන්ධබ්බො නාම. රඛිගනටො වීය තත්‍රභවෙසු නානා වෙස්සග්ගණතො අයම්පි ගන්ධබ්බොති චුත්තො.

විමති විනෝදනී ටීකා. Chatta Sangayana CD Rom, Vipassana Research Institute Dhammagiri, Igatpuri, 422 - 403 Disk, Nashik, India

¹⁶ තස්මිං නිරුධාවසානෙ තස්සාන්තරමේව තථා ගහිතං ආරම්භණං අරම්භ භවන්තර පටිසන්ධාන වසෙන පටිසන්ධි සංඛාතං මානසං උප්පජ්ජමානමෙව පතිට්ඨාති භවන්තරෙ.

එසේම ඉන් අනතුරුව එම ප්‍රතිසන්ධි විත්තයට අනුරූප වූ වෙනත් විත්ත පරම්පරාවක ආරම්භය සිද්ධ වේ.

ම.නි. මහා තණ්හාසංඛය සූත්‍රයේ දැක්වෙන කලලයක් නිර්මාණය වීම සඳහා පදනම් වන්නා වූ කාරණා ථෙරවාදී සම්ප්‍රදාය තුළ ද පිළිගැනීමට ලක්ව ඇත.¹⁷ ඒ අනුව එහි විග්‍රහ වන්නා වූ “ගන්ධබ්බො ව පච්චුපට්ඨිතො හොති” යන්නෙහි දැක්වෙන ගන්ධබ්බයෙකුගේ පැමිණීම යන්න ථෙරවාදීන් විග්‍රහ කරනු ලබන්නේ මෙම ප්‍රතිසන්ධි විත්තයාගේ බලපෑම යි. ඒ අනුව ප්‍රතිසන්ධි විත්තයාගේ ආරම්භය පෙර භවයේ සිදුවූව ද එහි අවසානය සිදුවන්නේ මතු භවයේ කලලයක් නිර්මාණය වීම සඳහා උපයුක්ත අනෙකුත් ධර්මතාවන් හා එක්වීමෙන් බව නිගමනය කළ යුතු වේ. නමුත් ආදී බෞද්ධ ඉගැන්වීම්වලට අනුව, මව් කුසක ප්‍රතිසන්ධිය නිර්මාණය වී, එය නැවත කුසෙන් බැහැර වන්නේ නම්, නැවත එම ප්‍රතිසන්ධි විඥානය ගමන් කරන්නේ ද යන්න ථෙරවාදයේ විග්‍රහ වී ඇති ආකාරයක් දක්නට නොලැබේ.

මීට අමතරව කර්මයේ ප්‍රභේද දක්වන තැන වතුර්විධ කර්ම¹⁸ අතුරෙන් ආසන්න කර්ම චේතනාව අනුව ප්‍රතිසන්ධිය සිදුවන ආකාරය දක්වා ඇත. මෙහි දී කර්ම හෙවත් මරණාසන්න අවස්ථාවේ දී කළ කර්මය හා ඊට උපයෝගී කොටගත් උපකරණ ආදී කර්ම නිමිත්ත හා මතු ඉපදිය හැකි ස්ථානය ඇඟවෙන ගති නිමිත්ත යන කරුණු තුනෙන් එකක් ආශ්‍රය කොට ගෙන ඊළඟ භවයේ ප්‍රතිසන්ධියට අදාළ විත්තය සකස් වන බව දැක්වේ. උප්පත්තියක් සඳහා අදාළ වන කම්ම, විත්ත, උතු හා ආහාර යන කරුණු හතරක් ද ඇත. මේවායේ දායකත්වය පැහැදිලි කිරීමට ථෙරවාද අටුවාවාරීන් වහන්සේලා සන්සන්දනයක් සිදුකොට ඇත. ඒ අනුව අවිජ්ජා, තණ්හා, උපාදාන යන කරුණු තුන උපදින දරුවාගේ මව මෙන් ද, කර්මය පියා මෙන් ද, ආහාර කිරි මව මෙන් ද දායක වන්නේ යැයි පවසයි.¹⁹ ප්‍රතිසන්ධි සිතේ ආරම්භයත් සමගම කර්මජ රූප ඉපදීම ඇරඹෙයි. ඒ අනුව උපදින සත්‍වයාගේ හැඩරුව, ඉඤ්ඤා ක්‍රියාකාරීත්වය ඇතුළු සමස්තය නිර්මාණය වන්නේ කර්ම බලයෙනි. පිළිසිඳ ගත් සිත භවංගය වූ තැන් පටන් විත්තජ හා උතුජ රූපත්, මව ගන්නා ආහාරවල සාරයක් දරුවාට ලැබීමත් සමඟ ආහාරජ රූප උපදින්නට පටන් ගනී. “විඤ්ඤාණ පච්චයා නාමරූපං” යයි කී තැන “නාම” යැයි අදහස් කොට ඇත්තේ මවුකුසේ පිළිසිඳ ගන්නා සත්‍වයාගේ සිතයි. එනම් ප්‍රතිසන්ධි විත්තය යි. පිළිසිඳ ගැනීමත් සමඟ සත්‍වයා මව්කුස තුළ වර්ධනය වන්නේ පඤ්චස්කන්ධයක් ලෙසටය. එයින් වේදනා, සංඥා හා සංඛාර යන ස්ඛන්ධ තුන “නාම” යනුවෙන් දක්වා ඇත. පඨවි ආදී මහා භූත රූපත් ඒ ආශ්‍රිත උපාදාන රූපත් මෙහි ”

උදාන පාලි අට්ඨකතා, බාහිය සූත්ත. Chatta Sangayana CD Rom, Vipassana Research Institute Dhammagiri, Igatpuri, 422 - 403 Disk, Nashik, India

¹⁷ තිණ්ණං බො පන භික්ඛවෙ - සන්නිපාතා ගබ්බස්සාවක්කන්ති හොති ඉධ මාතා පිතරො ව සන්නිපාතිතා හොන්ති - මාතා ව උතුති හොති ගන්ධබ්බො ව පච්චුපට්ඨිතො හොති.

ම. නි. I, මහාතණ්හාසංඛය සූත්‍රය

¹⁸ වතුබ්බිධං කම්මං - යග්ගරුකං යබ්බහුලං
යදාසන්නං කට්ඨතා - වා පන කම්මන්ති

¹⁹ විසුද්ධි මග්ග, කඛ්ඛාවිතරණ විසුද්ධි නිද්දේසය.

රූප” නමින් ගැනේ. මේවා උපද්දවන්ට මුල් වන්නේ විඤ්ඤාණය යි. මෙසේ ප්‍රතිසන්ධි සිතක් යනු විපාක සිතක් ලෙස දැක්විය හැක. මේ විපාක සිත පහළ වනවිට ඒ සමඟ චෛතසික ධර්මයෝ පනස් දෙක අතරින් ඉහත කී තුන ඇති වේ. මෙම චෛතසික අඩංගු වන්නේ ප්‍රතිසන්ධි විඤ්ඤාණය තුළ ය.

මීට අමතරව ප්‍රතිසන්ධි චිත්තයේ සංයුතිය අනුව කලල රූපය සකස් වෙයි. එම සංයුතිය තුළ කාය දසක, භාව දසක හා වස්තු දසක යනුවෙන් රූප කලාප හෙවත් ගොනු තුනක් ඇත. කායදසක කලාපයේ පඨවි, ආපො, තෙජො, වායො, වණ්ණ, ගන්ධ, රස, ඕජා, ජීවිත කාය යන කොටස් දහය ඇතුළත් ය. භාව දසක හා වස්තු දසකවල අවසාන එක පිළිවෙලින් ස්ත්‍රී පුරුෂ භාවය හා හදය වස්තුව බව දැක්වෙයි. ඒ අනුව කලල රූපයක් යනු මෙසේ රූප කොටස් තිහක සංයුතියක් බව පෙනී යයි. මේ සියල්ලට පදනම ලෙස සැලකිය හැක්කේ ප්‍රතිසන්ධි චිත්තයාගේ ඇති සංයුතිය යි.